

સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ
તૈયાર કરેલી.

પહેલી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંકર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; પાઠના
સાર; પાઠવાર અથવા શબ્દો તથા ભેદાક્ષર;
ડબ્બેલસની ફિલ્મ; વગેરે.)

Publisher—D. N. Shah.
Gandhi chowk SURAT.

મોલ ૨૦/- હિંદુસ્તાન મગનલાલ મેહીરામ.
શાલિયાર, કંભારવાડા—સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૯૭૦ના વર્ષમાં આલેખ મુજબ રજીસ્ટર કરાવ્યું છે

આપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.
આપવાનું કેદાણું—શ્રી 'શંકર' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, ચૌડાખીન્ન—સુરત

૧૯૭૦]

કોમલ અદી આના.

[૧૯૮૭

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૬૫૦

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પદ્મી સોપડીના રાધી

વિષય મ ૩૫૪ : ૮૪૪ : ૬ : ૨૧૦

૧૫૬૨૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કવિશાસ્ત્ર-સંગ્રહ

મેક્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હા.

પહેલી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

વાળી=વરસનો છેલ્લો
દિવસ; આસો વદ
અમાસ
અક્ષર=હરફ; દસ્તક
નિશાળ=મણવાનું ઠેકાણું
રમ=છુટી
છોડી=છોડરી
પાછી વળી=ફરી
લેગી=સાથે; એકઠી

લીંપેશું પે=ખાણુમઠેડીની
ગાર ચોપડે
ધોળે છે=ચોપડે છે; છાંટે છે
સંનેરી=ધારી
ધુવરા=ધુવરાના આકાર-
નો ધઉનો બનાવેલો
ગળ્યો પદાર્થ
સાથીઆ=ચુનાની ફાક
વગેરેનાં કાઢેલાં ચિત્રો.
આંગણામાં=ખરણાની

આગળ

લુમડાં=કપડાં
ધરણાં=દાગીના; જળસે
દારખાનું=આતરાખાણ
ફાડે છે=સળગાવે છે
સૌ=મધા
ગીત=રાગથી ગાનું તે
ધર ધર=ધેરેધેર
ફટાકડા=ફટાકડા
હરખાય=ખુશી થાય

સમબુતી-દિવાળીના દહાડામાં ધેરેધેર દીવા સળગે છે.
અને ફટાકડા ફડાફડ ફૂટે છે, તેથી છોકરાં ધણા ખૂશ થાય છે.

પાઠ ૨.

વાર=દિવસ
વિષે=આખત
કચેરી=કારટ

અંધ રહે છે=રજા પડે છે
રવિ=સુરજ; સૂર્ય
દેવળ=દહેર
કેડે=પછી

ગુમેરાત=ગુરુવારની રાત
પાછો=ફરી; બીજાવાર
અઠવાડીઈ=સાત દિવસ

સમબુતી-પહેલો રવિવાર, બીજો સોમવાર, ત્રીજો
મંગળવાર, ચોથો બુધવાર, પાંચમો ગુરુવાર પછી છઠ્ઠો શુક્રવાર
આવે છે. (૧) સાતમો વાર રાત્રિ છે, તે છેલ્લો વાર ગણાય છે;
એવી રીતે સાત દહાડાનું એક અઠવાડીઈ થાય છે. (૨)

૨] પહેલી ચોપડીનો ડિક્શન શિક્ષક અઢી આના.

પાઠ ૩.

ફરતી=ચારે બાજુએ;
આસપાસ
વાડ=માંડાનો કે તારનો
બનાવેલા આંતરો
ફરવાળે=મોઢું બારણું
માંડું=અંદર
ફૂલજાડ=ફૂલ થાય તેવા
છોડ
વેલ=વેસો; બોંયપર
પથરતો છોડ
ચોક્કું=ચારે બાજુથી
જડી લીધેલું
વાવટા=નિશાન; ધ્વજ
મોગરી=ધંટ વગાડવાની
લાકડાની હથોડી
મહેતાજી=માસ્તર; ગુરુજી
બેઠક=બેસવાની જગા
કલાકની સીસી=કલાક
બાજુવાનું સાધન

ગામ=જ્યાં થોડાં ફળીઆં
અને ઘર હોય તે
નકશો=ગામ કે દેશનો
ચિત્રેશો નમુનો
ચિત્રો=છબીઓ
ટાંગેજાં=લટકાવેલાં
ઘોડી=પાટીઈ મૂકવાની
બેઠક
કસરત=મહેનત કરી
શરીરને મજબુત
બનાવવું તે
માટી=મટોડી
મળની=સારી
અહીં=આ કેમણે
રોજ=રોજ; નિત્ય

પાઠ ૪.

ધર્મર=પરમેશ્વર
નિત્ય=રોજ; હંમેશાં
પરોઢીએ=સુરજ ઉગતાં
પહેલાં; મળસ્કામાં

તમામ=બધા; સઘળા
દો=આપો
માન=આખર
ગુરુ=મહેતાજી
જ્ઞાન=સમજણ; અકલ
તજવું=છોડી દેવું; કાઢી
નાખવું
અંગ=શરીર
હળીમળીને=સંપીને
સંગ=સોખત
ચોડી=લગાડી
ચિત્ત=મન
શિક્ષા=શિખામણ; બોધ
ફડી=સારી
રીત=ચાલ
પેર=રીત
નીસરી=નીકળી
પાંસઈ=સીધું; રખડ્યા
વગર

સમજૂતી-હંમેશાં સુરજ ઊગતાં પહેલાં ઊઠવું અને
પરમેશ્વરનું નામ દેવું; પછી કાતણપાણી કરી, નહાધને બધા
પાઠ તૈયાર કરવા. (૧) માખાપ કહે તેમ કરો, અને વડીલને
માન આપો; મહેતાજીને બાપ જેવા ગણો, તેથી સારી

સમજણ મળશે. (૨) કદી જુદું બોલવું નહિ, અને શરીરમાંથી મુસ્તાઈ કાઢી નાંખવી (મતલબ કે કામ હોંસથી કરવું અને વાર લગાડવી નહિ). બધા સાથે સંપીને ચાલવું; અને સારી સોખત રાખવી. (૩) રોજ નિશાળે જવું અને મન લગાડીને લાણવું, મહેતાણની શિખામણ માનવી અને સારી ચાલ રાખવી. (૧) લાણતી વખતે મન રમતમાં રાખવું નહિ એ તમે સારી પેઠે સમજો. નિશાળેથી છુટ્યા પછી સીધા ઘેર જવું મતલબ કે રસ્તામાં રખડવું નહિ.

પાઠ ૫.	વાનું ત્રણ ગજવું લુગડું	ધોવડાવવાં=સાફ કરાવવાં
ધોતલી=ધોતડી; ધોતડી	પાઠ ૬.	ડાઘા=ટપાં
અંગરખી=ડગલી	ચોકખા=સફાઈ;	વાડો=ધરતી પાછળની
જોડીઆ=નાના ખુટ;	સુધડતાઈ	ખુદી જગા
ખાસડી	ચોકખા=સાફ	ગંદવાડ=ગોજવાડ
દરજી=લુગડાં શીવનાર	મેલા=ગંદા; મેલવાળા	નાથ=વણી
સુરવાલ=સાંકડા પાયચા.	ખરાખર=સારી રીતે	કનિતા=ગાયન
નો લેંધો	ડીલ=શરીર	માંદા=આગરી
ફળીઈ=મહોલ્લો	ગંદી=ખરાખ; ગેજી	મુખડું=મોં
કોટ=ડગલો	અડાય=અડકાય	દીલ=મન
ધાધરી=નાનો ચણીઆ	ફાલ્લો=ગુમડું; ચાદું	જગનાથ=જગતના વણી;
આઢણી=છોકરીઆને	ખસ=ઝીણી ફાલ્લી;	પરમેશ્વર
ડીલે તથા માથે આઢ.	ખુજળી	

સમજુતી-મારો આડલો સાફ છે, અને મારા ધરનો ચોક પણ સાફ છે, મારા લુગડાં ચોકખાં જોઈને બધા લોક મને ચોકખો કહે છે. (૧) માફ મોં ચોકખું છે, મારા હાથ ચોકખા છે; મારા

૪] ત્રીજી ચોપડીનો ડિક્શન શિક્ષક ત્રણ આના.

મોકળા: (પાપ વગરના) મનમાં પરમેશ્વર બિરાજે છે. (૨)

પાઠ ૭.

વરસગાંઠ=સાલગીરી;

જન્મ દિવસ

ભાવ્યાં=પસંદ પડ્યા;

રવાદ લાગ્યા

ઝટ=જલદી

ભાણે=એનનો છોકરો;

ભાણેજ

કઠી=છાશમાં ચણુનો

લોટ, આદુ, મરચાં, હળ

દર નાખી ઉકાળેલી તે

હાથ પણુ અડાડયો નહિ

=જરાપણુ ખાધું નહિ

બીડાં=પાનમાં ચુનો,

કાયો, સોપારી વગેરે

મૂકી બનાવેલી પટ્ટી

પાઠ ૮.

કાકો=આપનો બાપ

કાકી=કાકાની વહુ

ભત્રીજે=માઈનો છોકરો

મામે=માનો બાઈ;

બાપનો સાજો

મામી=મામાની વહુ

ભાણેજ=એનનો છોકરો;

ભાણે

ફાઈ=આપની બેન

ફુઓ=ફાઈનો વર

માસી=માની બેન

માસો=માસીનો વર

પીતરાઈ=કાકાનાં છોકરાં

મોળાઈ=મામાનાં છોકરાં

મસિઆઈ=માસીનાં

છોકરાં

ફાઈઆત=ફાઈનાં છોકરા

બનેવી=એનનો વર

સાજો=વહુનો બાઈ

સાળી=વહુની બેન

ઔરમાન=આપ એક ને

મા જુદી જુદી હોય

તે; સાવકાં

સાવકાં=ઔરમાઈ

મા એક અને બાપ

જુદા જુદા હોય તે

દૂધ ભાઈ કહેવાય

જમાઈ=છોકરીનો વર

વહુનાં માબાપ=છોકરાનાં

સાસુ સસરો

વરનાં માબાપ=છોકરીનાં

સાસુ સસરો

છોકરો કે છોકરીના

સસરો એક બીજાને

વેચાઈ કહે છે. દોકરો

કે છોકરીની સાસુએક

બીજાને વેવણુ કહે છે.

પાઠ ૯.

સર્વે=અર્ધાં

દેખી=જોઈ

હરખાઈ=ખુશ થાઈ

ચાંપે=આવે

સાથ=સાથે

બોડી=અચ્ચી; ચુંબન

બાથ બીડે=બે હાથ

પહોળા કરી છાતી

સાથ દબાવે

પંપાળીને=હાથ ફેરવીને

મુખ=મોઢું

દુખડાં=દુઃખો

મીઠા=સારા

કોલેલ=મળ; આનંદના

શબ્દો	ઉંઘાડવા=ઉંઘ લાવવા	નવ=નહિ
ખાવું=ખાવાનું	હાથો=ઉંઘ આણવાનું	સૌથી=અધાં કરતાં
મારી જાત=મારું શરીર	ગીત	હેત=વહાલ; ખાર
લગાર=જરા	પેટ ભરીને=પરાધને	અપાર=ધણુંજ
તે વાર=તે વખતે	માડી=મા	આમાર=પાડ; ઉપકાર

સમજીતી-માને જોઈને બહુ ખુશ થાઉં છું. અને દોડતો દોડતો તેની સાથે જાઉં છું; મા મને લઇને છાતી સાથે દબાવે છે, અચ્ચી કરીને બે હાથ પહોળા કરીને દબાવે છે. (૧) બોળામાં લઇને મને ધવરાવે છે, અને શરીરપર હાથ ફેરવીને ખૂશ થાય છે. માં મોઢું જોઈને (મને જોઈને) હરખાય છે, અને પોતાનાં બધાં હુબો ભૂલી જાય છે. પંખી આનંદથી બોલતાં હોય તેના જેવા મારા બોલ મીઠા લાગે છે, મા મને સાંઢ સાંઢ ખાવાનું આપે છે, અને મારા શરીરની બહુ સંભાળ રાખે છે. (૨) મને જરા રડતો જાણીને તે વખતે ગભરાતી દાડી આવે છે, જો હું હસું અને રમું તો તું બહુ ખૂશ થાય છે. અને ઉંઘાડવાને માટે તું હાલરડાં ગાય છે. (૪) જો હું માંદો પડું તો તું આસડ પાય છે અને તું (માડી) પણ પેટ ભરીને ખાતી નથી; બધાં કરતાં તારું હેત ધણુંજ છે, માટે હું તારો ધણો પાડ માનું છું. (૫)

પાઠ ૧૦.	વખાણુ=સારું બોલવું તે	આશોપાલવ=એક જાત-
મોટા=મોટી ઉંમરના;	માન=આવકાર	તું ઝાડ (એનાં પા-
વડીલ	પાઠ ૧૧.	દડાંનાં તોરણ બને છે)
પ્રમાણે=રીતે	ઉગ્રણી=મીઠાણી	વિના=વગર
પૂઠે=પાછળ	બખ્ખે=બે બે	પૈંઆ=ડાંમરને પલાળા
આવાજ=આવાજ	કયાં=કયે ઠેકાણે	શકી ખાંડીને બનાવે

૬૧ પાંચમી ચોપડીનો ડિક્શન શિક્ષક ચાર આના.

છે તે	પાઠ ૧૨.	કાંચળી=ઐરાનું કાપડું
ધાણી=જુવાર, મકાઈ,	પછાડી=પાછળ	છનામ=સરપાવ
વગેરેના દાણાને શેકી	સગત=હાર જીત	પરીક્ષા=તપાસણી
બનાવે છે તે	થોભો=સપુર કરો	છાની=મુંગી; ચૂપ
વધારેલાં=વધાર દીધેલાં	જીત્યો=ફાળ્યો	હો=વાર
ખારેકી=ખારેક જેવા	સઢ=ચઢાણ ચકાવવા	નજર કરી=જોઈ
ફળ=ફોટને શેકી તેમાં	માટે પવન બરાવવા	ડાહી=શાણી; સમજી
ધી ખાંડ વગેરે નાખી	સાર ખાંધેલું લુંગડું	પાઠ ૧૪.
બનાવેલું તે	ચાલ=રીત	દેડકાં=પાણીમાં રહેનાર
ઢાદી મા =ખાપની કે	સુંદ=સારી	ચોપમાં પ્રાણી
માની મા	હોડી=સઢવાળો મોટો	પાળ=દોરણુ; કાંઠો
રાંદેરી=રાંદેરમાં થતા	ગછવો	ફેંડાફેંડા=નાખનાખી
શેતરંજી=જાડું સુતરાઉ	રમત=ગમત, ખેલ	ધણધણ=ધમોધમ
ખિજાનું	તાપ=તડકો; ગરમી	માર્ગી જાતએ છીએ=
પાયરણું=ખિજાનું	પણે=પેલે ઠેગણે	મરી જાતએ છીએ
હાર=ઝોળ	એકડા=ભેગા	ખરી=સાચી
શાક=ફૂંધી, વેગણ, પાપડી	તરફ=જાણી	પ્રાણી=જીવ
વગેરે	તળાવ=જેની ચારે	ઇંજ=દુઃખ; નુકસાન
ચટણી=આદુ, મરચાં	ખાણુએ જમીન અને	સંખાળી=સાચવી
કાથમીર, મીઠું વગેરે	વચમાં પાણી હોય તે	નુકસાન=ખગાડ
છુંદીને બનાવેલી તે	સહેલ=મજા, મોજ, ગમત	કદી=કોઇ વખત
ખૂમ=ધણાં	પાઠ ૧૩.	ખેલતાં=રમતાં
અજ=રમુજ; ગમત	ખંડ=ઐરાની કાંચળીના	હાણુ=નુકસાન
	કપડાંનો કસખી કકડો	ભારી=ધણું

સમજુતી-રમતગમત કરતાં કોઈ વખત પણ કોઈને નુકસાન કરવું નહિ. નઠારી રીતે રમતાં ઘણું નુકસાન થાય છે.

પાઠ ૧૫.

કયા=મહેરખાની

ખીજયા=વઢયા

તળે=નીચે

છુંદ.ય=ચગદાય; કચડાય

કુંકાં=ખોટી મહેતત

ઢાર=ગાય, ભેંસ, બળદ

વગેરે ધાતુ ખાનારા પશુ

કામના=ખપના

સંભાળ=અરદાસ

વખતસર=અરાઅરવખતે

સાફ=ચોકખી

નીરવાનું=ખાવાનું

સોળ=ઝપાટાની નિશાની;

લાકડીના મારથી જે

લીસોટા પડે છે તે

યાદ=ફામ

જૂલી=વીસરી

ગળ=શક્તિ

ઉપરાંત=વધારે

પાઠ ૧૬.

એનધેન=રમતનું નામ છે

છુટો=અંધન વગરનો

દાવ=સારો

પહેલાં=અગાઉ

જણુ=છોકરો

અંધ કર=મીચ

ખાકીના=ખીજન

વાંસો=પીંઠ; અરડો

વારાફરતી=એક પછી

એક

દીવાધેન=આખ અંધ

કરવી તે

સમજ્યા=મણ્યું

સોળભેગ=એકદા

હોશિયાર=ચાલાક

પારખી=ઓળખી

સંતાવા=છુપાવા

અડશે=અડકશે

ખચીજશો=વારો આવશે

નહિ

લાંબો વખત=પણીવાર

ઓળખ=પારખ

શાખાશ=ધન્ય

ખસ=પણું

સાર-આ રમતથી લા-

ગવાની ઇદ્રિય, ધાતુ

શક્તિ વગેરે શક્તિ

કેળવાય છે.

પાઠ ૧૭.

સાચ=માયું

ગમ્યો=પસંદ પડ્યો

દેસાઈ=મગીરદાર

ગાળ=અરાખ શબ્દ

જુડું=ખોટું

હેન=માવા; ખ્યાર

વખાણ્યો=પસંદ કર્યો

દેખે=જુએ

કાપે=કાપ મુકે

કાપ=ચીરો

ગભરાયો=અકળાયો

સાચાખોલું=ખઈએ લનાર

પાઠ ૧૮.

વાધ=ફાટી ખાનાઈ ચટા-

પટાવાળું પ્રાણી

મશ્કરી=મજાક

૮] કન્યા વાં. પુસ્તક ૧લાનો ડિક્શન શિક્ષક ત્રણ આના.

પસ્તાય=દીલગીર થાય	શરમાઇ=સજવાઇ	વા'રે ધાયા=મદદે દોઢી
ખચ્યા=રલાં	ખોટું=ખરાખ; માહું	આબ્યા
સીમ=ખેતર	સાચી=ખરી	સપડાય=ફસાય
અમથી=ખોટી; જુઠી	રોવા=રડવા	જુઠાણું=ખોટારું; જુઠું
ધાળે=દોડી આવળે	છેતર્યા=દગ્યા	આખરે=છેવટ
આસપાસ=આજુમાજુ	વા'રે=મદદે	જન=માણસ

સમજુતી-જે માણસ બીજા માણસની મજાક કરે છે તે માણસ પહેલાં કે પછી ફસાય છે; ખોટાજે જલદી જણાઇ આવે છે, અને આખરે તે જુઠો માણસ દીલગીર થાય છે.

પાઠ ૧૯.

જુક્તિ=કળા; યુક્તિ	ગાવા તે	સજન=ગુણ ગાવા તે
પોકપોક મૂકી=મોટે	પુરાં=પુરતાં; જોષએતેટલાં	ચંદ્ર=ચાંદો; ચંદ્રમા
સાદે ઘાંટા પાડી	આંધળો=જેને બે આંખે	વીસરું=ભણું
ખચાવે=કગારે	દેખાય નહિ તે	પ્રભુ નામ=પરમેશ્વરનું
આધું=દૂર	લીખ=માંગી ખાવું તે	નામ
એકકને=દરેકને	પગે અપંગ=પગે ખોડ-	અગણિત=ગણાય નહિ
કમુલ કરી=માની	વાળો; લુસો; લંગડો;	એટલા; ઘણાજ
	અપંગ=જુસો; લંગડો;	ઉગસ=અજવાળું

પાઠ ૨૦.

ગરીમ=પૈસા વગરનો	ખોડવાળો	કામ=મોટે; સાર
અનન=અનાજ	હયા=મહેરખાની; મહેર	ઉપયોગી=જરૂરી
લિખારી=જેની પાસે	ભગવાન=પરમેશ્વર	હવા=પવન
ખાવા પીવાનું ન હોય	સહુ=સાર; કલ્યાણ	દામ=પૈસો
તે; બીખ માગનાર		દીએ છે=આપે છે.
સજન=પરમાત્મા ગુણ	પાઠ ૨૧.	પાળે=પોષણ કરે
	ધમિવર=પરમેશ્વર	દેવા=આપવા

સરખવી=પેદા કરી
સૌ=અધે

ઠામ=ઠેકાણે
પાન=પાંદડાં

સેવક=દાસ
હામ=હિંમત

સમજુતી-ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. હું કદી
પણ ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. પરમેશ્વરે અજવાળાને
માટે ચંદ્રમા, સુરજ અને ગણાય નહિ એટલા તારા બનાવ્યા
છે. હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. (૧) ઘણી
જરૂરની હવા તે તેં આપી છે. તેના કાંઈ પૈસા બેસતાં નથી.
હું કદી પણ (૨) તું વરસાદ વડે અનાજ આવે છે અને
બધા જીવોનું પોષણ કરે છે. હું કદી પણ (૩) દૂધ, દહીં
આપવાને માટે તેં બધે ઠેકાણે ગાય અને ભેંસને પેદા કરી
છે. હું કદી પણ (૪) તેં ઝાડ, પાંદડાં, ફૂલ, ફળ, આંખો,
ગુદાળ, બદામ વગેરે બનાવ્યાં છે. હું કદી પણ (૫) તમે
મહેરબાની કરી મને ઘણી વિદ્યા સુખ અને હિંમત આપો.
હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. (૬)

પાઠ ૨૨.

સરદાર=ઉપરી
સ્વપ્નું=જીવમાં આવતાં
ખોટા વિચાર
જંગલમાં=વનમાં
હરણી=હરણની માદા
રૂપાળું=શેભીતું
ઉપાડી=ઉંચકી
એકદમ=તરત
છાંગ=દાળ; કુદકો

દેવતાઈ=દેવના જેવો

પુરુષ=માણસ

પાઠ ૨૩.

ઉંદરડી=ઉંદરનું બચ્ચું
રસોડું=રસોઈ કરવાની
જગા; રાંધણી
ભારાઈ=સંતાઈ
ભાત=ખાંદેલા ચોખા
ખાવાનું=ખોરાક
સારાં=મલાં

ઉપલા=ઉપરના

ખાકું=કાણું

પોળી=એપડવાળી રોટલી

મન=મરજી; ખુશી

મણા=ખામી; ખોટ

ઉંદરીઉં=ઉંદર પકડવાનું

પાંજરું

ભોગભોગે=એકાએક

પાર=છેડો

વધે=હાલ; દશા

૧૦] પહેલા ધોરણનો મુખ્યગણિત શિક્ષક પોણા બે આના.

સાર-બાળકોએ મોટાની	કું'કાડા=કું' કું'નો બવાબ	જોરાવર=જળરો
શિખામણુ માનવી	કરવો તે	જીવ લીધો=મારી નાંખ્યો
પાઠ ૨૪.	ફેણુ=સાપની પહેળી	જાંઝા=ધણા
કોકો=કિનારો	કરેલી ગરદન	નખળા=જોર વમરના
પોલ=પોલાણુ	છોલાઈ=ધસાઈ	વેર=અદાવત
કર=કાણું; સાપ, ઉંદર,	વળગીને=ગાંજીને	નાગ=ફેણુવાળો સાપ
મ'કોડા, કીડી વગેરેને	ચટકા=કંખ	પ્રાણુ=જીવ
રહેવાનું ઘર	ભોંય=જમીન	સાર-કોઈને હલકું ગણી
ઝેરી=ઝેરવાળો	પછાડી=અફાળી	તિરસ્કાર કરવો નહિ,
પ'ખી=પાંખવાળા જના-	વાસ=પીમળ	તેમજ પોતાની શક્તિ
વર. (ચકલી, પોપટ	પછાડા=તરફડીઆ	વધારે છે એમ ધારી
કાગડા વગેરે પક્ષી)	અંતે=આખરે; છેવટે	અહંકાર કરવો નહિ.

સમજીતી-જોર વગરના પણુ ધણા માણસ સાથે કોઈ પણુ દિવસ વેર કરવું નહિ; જીવો કે આ રીતે ધણી કીડીઓએ મળીને મોટા સાપને પણુ મારી નાંખ્યો.

પાઠ ૨૫.	શીકા બાંધી બનાવેલું તે	એમ કહેવું તે; દુવા
હુલા=મંગડા	મનસુખો=વિચાર	કરજ=પોતે કરવાનું કામ
સેવા=ચાકરી	માતાપિતા=માબાપ	બગલી=પુરી કરી
અમાપ=ધણીજ	તે વાર=તે વખતે	મહેર=મહેરબાની; દયા
કે'=કહે	ધન ધન=વાહ વાહ	લીલાલહેર=મગ્ન; બધી
ધન=પૈસા	સારા=ચાકરી કરે એવા	વાને સુખી
તીરથ=જાત્રા	સંબાપ=મનનું દુઃખ	સાર-જે છોકરા મા
પારખી=લણી	જે વાર=જે વખતે; જ્યારે	બાપ તરફ પોતાની કરજ
કાવડ=વાંસને બે છેડે	આશીશ=મણુ મળે	બગલે છે, તેને રમત

મમત અને મુખજ | મળે છે. |

સમજુતી-માધવના માળાપ ધરણ, હુલાં, આંધળાં અને ગરીબ હતાં, તેઓની માધવ ધણીજ ચાકરી કરતો હતો. (૧) માધવને એના માળાપે કહ્યું કે અમારા મનની વાત સાંભળ. જો અમારી પાસે પૈસા અને આંખો હોત તો જત્રા કરવા જાત. (૨) માળાપનું મન પારખી લઈને તેણે તેમને મુખી કરવાનું થાયું. જો હું કાવડમાં એસાડી જત્રા કરાવું તો એમનું દુઃખ મટે. (૩) એવો વિચાર કરીને કાવડ બનાવી અને માળાપને બે બાજુએ બેસાડયાં. (૪) પછી ખાંધે કાવડ ભેરવીને જત્રા કરવા ગયો, માધવના આ હેતુથી બધાને નવાઈ લાગી. (૫) આવા છોકરાને શાખાશ છે, અને માળાપને પણ ધન્ય છે. જો છોકરા સારા હોય તો કંઈ દુઃખ રહે નહિ. (૬) બધી જત્રા કરાવીને જ્યારે તે ધેર ગયો ત્યારે માળાપ ખુશી થયાં; અને ધણીજ દુવા દીધી. (૭) છોકરાએ પોતાની ફરજ બજાવી (પોતાને જે કામ કરવાનું હતું તે કર્યું) તેથી પરમેશ્વરે મહેરબાની કરી. જે માળાપને મુખ આપે, તેને બધી વાતે મુખ થાય છે. (૮)

પાઠ ૨૬.

અતુરાષ્ટ્ર=હોશિયારી
કુળે=ભોટવો
આમતેમ=આજુબાજુ
ફાંફાં=ખેટી મહેનત
ઉપાય=મલાજ
મુઝી આળ્યો=મડયો

પાછી=ખીજવાર; ફરીને

મટાડી=ફૂર કરી
નાચતો=ફૂલતો
હુપાઈ=સંતાપ
કાળે=માટે; સાર
કંકર=કાંકરા
ધીરજ=સખુરી

કંકણ=અધરં

જલદી=ચોડીવારમાં
પાર મુકાય=પુરં થાય
સાર-અકલ અને
ધીરજથી જેવું કામ
થાય છે, તેવું ફાંફાં
મારવાથી મળું નથી.

૧૨] ત્રીજા ધોરણનો મુખ્યગણિત શિક્ષક બની આના.

સમજૂતી-લોટવામાંનું ઉંકું પાણી ઉપર લાવવા માટે કાગડાએ કાંકરા નાંખ્યા, તેથી પાણી ઉપર આવ્યું તે આજ પીકું. (૧) સજુરી ને હાપણથી અધરું કામ હોય છે તે પણ ઘોડીવારમાં પુરું થાય છે; માટે ભલે તમે બધા કરી જુઓ. (૨)

પાઠ ૨૭.

કાપણી=અનાજ ધાસ

વગેરે કાપવાનું કામ

આથમતા=આથમી

જતા

વઢાઈ=કપાષ

ઢાઢાજી=આપના આપ

ને માના આપ

સાદ=અવાજ

મલકાવી=હસવા જેવું કરી

ઘેટા=દીકરા

આથમાં=ખે હાથની

વચમાં

ખચ્ચી=ખેડી; ચુંબન

ભાથું=ખાવાનું

તામ=કામ કરવાની

શક્તિવાળા

ઉનો=ગરમ

માખણુ=દહીને વસો-

વવાથી છાશના ઉપર

જે ઘોળા ને હલકો

ચીકણો પદાર્થ તરી

આવે છે તે

વંતાક=વેગણ

હહાડીઆ=રોજથી

મજુરી કરનારા

ભાણુ=સુરજ

ભાણુબૂર=સુરજ આથમે

હાતરડું=અનાજ, ધાસ

વગેરે કાપવાનું બોઢાનું

વાંકું હથિયાર

ચાસ=ખેતરમાં હળે

કરી પાડેલા આઠા

ઉભા લીસોટા

ચચ્ચાર=ચાર ચાર

હહાડો આથમે=સાંજે

સાર-ખેડુતનો ચોરાક

સાદો છે, પણ તેઓ

મહેનતુ હોવાથી ઘણા

મજબુત હોય છે, માટે

આપણે મહેનત કરવી.

પાઠ ૨૮.

ખળાં=ખળીઓ

પાથરા=કાપીને બોંયપર

નાંખેલા છોડ

ખળી=કણુસલામાંથી

દાણા છુટા પાડવા

માટે લીપી ચોકખી

કરેલી જગા.

ભોર=ઢગભો

ઠાલવ્યો=ખાલી કીધો

હાલરાને=ખળદની હારને

હાલર=ઉખીમાંથી ધઉ

અને છોડા છુટા પાડવા

માટે તેના ઢગલા પર

ખળદ જોડેલું ગાડું

ફેરવવામાં આવે છે તે

પગર=કણુસલામાંથી

દાણા છુટા પાડવા માટે

તેના પર ઢોરોને ચલાવે

છે તે	પાઠ રહ.	કાં=શા માટે
પગર ફેરવતી હતી=	કાપણી=કાપવાનું કામ	કુંડાં=જીવાર, બાજરીના
બળદને ફેરવી તેના	આમ=આ તરફ	કણસલાં
પગવડે હંચી કચ-	હિમંગે=હોંસથી	આમ=આવી રીતે
રાવતી હતી.	બાર માસ=એક વરસ	બળાં=કણસલામાંથી
પટલાણી=પટેલની બેરી	માસ=મહીનો	અનાજ છુટું પાડવાની
હિપણી=ઝાટકી	પીરસીને=મૂકીને	જગા; મોટી બળા
કુંવળ=ધર્ડું ધાસ	સંપે=એક બીજ સાથે	હૈયે=મનમાં
કારમાર=કામકાજ	સદાય=હંમેશ; નિય	હામ=હિંમત
હરખ=આનંદ; ખુશાલી	હિમરાયો=ધણે થયો	લણણી=લણવાનું કામ
હરખ માતો ન હતો=	મુંદર=સારો	કોળી=બાયકો; નાની પુળી
ધણીજ ખુશી થતી હતી	કાત્ર=પાક	આ પાસ=આ બાજુ
હોંસીલી=હિમંગી	ખંત ધરી=કાળજી રાખી	વાળુ=રાતનું જમવાનું

સમજીતી-હે બાળકો ! તમે બધા આમ આવો; આપણે હોંસથી કાપણીનું કામ કરીએ, જીએ, પેલી વાડળીઓ વરસીને ચાલી જાય છે એ બાર મહીનાનું અનાજ આપે છે, ને હંમેશાં એક બીજ સાથેજ રહે છે. હે બાળકો (૧) ખેતરમાં કેવો સારો પાક થયો છે, ચાલો આપણે કાળજી રાખીને કાપી લઈએ શું કરવા કાલે કરીએ ? વાર લગાડીએ ? હે બાળકો (૨) હાથમાં દાંતરડું વાંકું લઈને આ પ્રમાણે કણસલાં કાપો, અને તેના બળાંમાં લઈને ઢગલો કરતાં મનમાં હિંમત રાખો. હે બાળકો (૩) અનાજ લણવાનું કામ પુરું થયું. હવે બધાએ ધાસ કાપો, અને ધાસના ચાર બાયકા લઈને આ બાજુએ મુકો. હે બાળકો (૪) આપણે પૂજા બાંધી

૧૪] પાંચમા ધોરણનો મુખગણિત શિક્ષક ચાર આના.

ગાડામાં નાખી કામ પુર્ણ કરીએ, પછી ઘેર જઇને વાળુ કરીને બધાએ પરમેશ્વરનું લાજન કરીએ. હે બાળકો (૫)

પાઠ ૩૦.

બળાં=કણસલામાંથી

અનાજ છુટું પાડવાની

જગા; બળીઓ

આ વાર=આ વખત

દીસે=દેખાય:

તૈયાર=કણસલાંથી બરેલાં

અનાજ=ધાન્ય

છુટું=ગુટું

સરસ=સારા

[પિલાય=કચડાય

કણ=દાણા

ઉપણીએ=ઝાટકીએ

કુંસાં=ફાતરાં; છોડાં

કાથળા=ચુણા

સાથ=સાથે

હાથોહાથ=એક બીજાની

મદદથી

ખેડુત=ખેતી કરનાર

મહેનત=મજુરી

ફળ=ફાયદો; લાભ

સમજીતી—હે છોકરાઓ! હમણાં આમ આવો. જીઓ બળીઓ તૈયાર દેખાય છે; ચાલો આપણે આજે કુંડામાં રહેલા અનાજના દાણા છુટા પાડીએ. (૧) જેમ બળદો ગાળ કરતા હોય તેમ આપણે સો ફરીએ, જો કુંડા સારી પેઠે કચડાય તો તેમાંથી અનાજના દાણા તરત છુટા પડે. (૨) આવી રીતે બધું અનાજ આપણે ટોપલામાં ભરીએ અને ઝાટકીએ, જીઓ ફાતરાં ઊડી જાય છે ને બધા દાણા નીચે વેરાય છે. (૩) આપણે સાથે કાથળીઓ, લઈ તેમાં આવી રીતે હાથોહાથ અનાજ ભરીએ. જો આપણે ખેડુતનું કામ કરીએ તો આપણને આજે મજુરીનું ફળ મળે. (૪)

પાઠ ૩૧.

ચંદ્રમા=ચાંદો

મેદાન=ખુલ્લી સપાટ

જમીન

નીચે ઊતરી ગયો હતો=

દેખાતો બંધ થયો હતો

આથમે=દેખાતો બંધ

ચાય

બપોર=દહાડાના બાર

વાગતાનો વખત

રાત=સુરજ આથમ્યા

પછી તે પાછો ઊગે

ત્યાં સુધીનો વખત

અજવાળું=ઉગસ

ઝાંખો=તેજ વગરનો

બાળમરઆવળી ને સુંદરશુકૃત પહેલીના અર્થ જે આના. [૧૫

ઝગઝગે=ચળકે	તળાવ=પાણી ભરાઈ રહે	રેશમરેલા=ચારે તરફ
પાઠ ઉર ભાગ ૧.	તેવો મોટો ખાડો	રેશા નીકળવા તે
ઝોટલો=ધરને લગતો	નદી=મીઠા પાણીનો	ખિચારા=ખાપડા
ચોતરો	વહેતો મોટો વહેળો	પછડાતા=અફળાતા
ઠંકાઈ=દખાઈ; છુપાઈ	પવન=વા; વાયરો	તણાઈ=ખેંચાઈ
ફેરા=છાંટા; ટીપાં	પાઠ ઉર ભાગ ૨.	ધેખરીઓ=ધેખરના જેવો
જરૂર=અપ; ઉપયોગ	થોભ્યાં=અટક્યાં	મીઠો
પામો=કુમળાં પાંદડાંનો	ચોકખી=સાફ	પરસાદ=ખાવાનું
જથો	ગામડું=નાનું ગામ	કારેલાં=એક જાતનું ઠંડું
બી=બીઆં	છોડી=મૂકી	શાક
પોચી=નરમ	રેશો=પ્રવાહી પદાર્થનું	નેવલે=નેવાંએ
હમણું=હાલ; આ વખત	વહેવું તે; વહેણ	

સમજીતી-હું વરસાદ ! તું આવ. જેથી કરીને અમને ઘેખરના જેવું મીઠું ખાવાનું, ઉની ઉની રોટલી ને કારેલાંનું શાક મળે. હું વરસાદ તું ધણું આવ, કે જેથી નવામાં પાણી આવે અને નઠારી ઠોકરીને દેડકાં ખેચી જાય.

પાઠ ૩૩.	ધારવાળું=અણીવાળું	સીંચા=ગોઠ્યાં
રેતી=પત્થરનો ઝીણો	તાથી=ખેંચી; ધસડી	છંટવાડો=છંટ પાડવા
લુકો	ખરે છે=છુટી પડે છે	પકવવાની જગ્યા
લુકો=ઝીણી રજ	તળીએ=નીચે	પછાડવાથી=અફાળવાથી
મટોડું=માટી	રરતો=માર્ગ; વાટ	ચીકણી=ચિકાણવાળી.
ડહોળું=માટીવાળું	ચૂસી=શેષી	(ચિકાણ ત્રણ જાતની
નીતરું=મેલ વગરનું;	પાઠ ૩૪.	હોય છે (૧)હાથે ચોટે
ચોકખું	ભડ્ડી=મોટો ચુકો	એવી (૨) હાથ પડે

૧૬] હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના.

એવી (૩) તાતણાં તૂટે નહિ એવી)	ગરમી વહી શકે છે.)	તાંપુ=લાલ રંગની ધાતુ
કાણું=આકાં	લુહાર=લોહાનો ધાટ	કલાષ=ધોળા રંગની ધાતુ
કણુક=ધઉંનો કેળવેલો લોટ	અનાવનાર	(રૂપા ઠરતાં નરમ છે)
ધાટ=આકાર	ધમણુ=દેવતા કુંડવાનો	સીસું=ધોળા મેલા રંગની
ધડો=ગાગરથી નાતું	સંચો	ધાતુ
વાસણુ; દોરીઓ	સળીઓ=ગજીઓ	પાઠ ૩૬.
ગાગર=ધડાથી મોટું	ખૂખ=ધણુ	નાણું=ચલણી સિકકો
વાસણુ	લાલચોળ=ધણુજ લાલ	શેઠ=શાહુકાર
કોડી=અનાજ ભરી મૂક-	એરણુ=સોની, લુહાર	પૈસો=ત્રણ પાઇની કિં-
વાની માટીની અરણી	વગેરે જે પર મૂકી	મતનો તાંબાનો સિકકો
કોડીઆં=દીવા કરવાનાં	દીપે છે તે	ઢણુ=એ સવાદાની કિંમ-
માટીનાં ચલાણાં.	હથોડો=ધાતુઓ દીપવાનું	તનો તાંબાનો સિકકો;
ફરતી=ચોગરદમ; અધી	લોહાનું ઝોળર; મોટી	અધેલો=અડધા પૈસાની
તરફ	હથોડી	કિંમતનો તાંબાનો સિકકો
પાઠ ૩૫.	દીપ્તો=ધડયો	રૂપીઓ=સોળ આનાની
ધાતુઓ=અનીજ પદાર્થો	જતરડો=તાર ખેંચવાનું	કિંમતનો રૂપાનો સિકકો
(ધાતુમાં ચાર ગુણો	હથિયાર	અડધો=આઠ આનાની
આસ છે. (૧) ધાતુના	સોનું=પીળા રંગની	કિંમતનો રૂપાનો સિકકો
કણો ચળકતા હોય છે.	કીમતી ધાતુ	પાવલી=ચાર આનાની
(૨) ધાતુઓ ભારે	રૂપું=ધોળા રંગની કીમતી	કિંમતનો રૂપાનો કે
હોય છે. (૩) જમીન પર	ધાતુ	નીકલનો સિકકો
પડતા ધાતુનો અવાજ	પિત્તળ = જસત અને	એ આની=એ આનાની
ચાય છે. (૪) ધાતુમાં	તાંબાની મેળવણીથી	કિંમતનો રૂપાનો કે
	અનેલી પીળા રંગની ધાતુ	નીકલનો સિકકો

મુંબઈ ઇલાકાની જુગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના. [૧૭]

મહોર=પંદર રૂપીઆની	૧૫ રૂપીઆ=એક જણી;	૩૨ ટપુ=૧ રૂપીઆ
કિંમતનો સોનાનો	મહોર	૬૪ સવાકા=૧ રૂપીઆ
સિકકો; જણી	૨ અડધા=૧ રૂપીઆ	૧૨૮ દોઢપાઈ=૧ રૂપીઆ
આની=ચાર સવાકાની	૪ પાવલી=૧ રૂપીઆ	૧૯૨ પાઈ=૧ રૂપીઆ
કિંમતનો નીકલનો સિકકો	૮ બેઆની=૧ રૂપીઆ	
જાટાળ્યા=છુટા પૈસા લીધા	૧૬ આના=૧ રૂપીઆ	

ટીપ-પૈસાને કાઠિઆવાડમાં કાવડીઉં; ગુજરાતમાં જઈ; મુરતમાં સવાકો અને મુંબઈમાં જાડીઉં કહે છે. તેમજ ઢળુને અઢીકો કે બે પૈસા કહે છે અને દાઢપાઈને અથેલો કહે છે.

પાઠ ૩૭.

કુહાડી=લાકડા ફાડવાનું	મેટાઈ=વડાઈ	ફૂલઝાડ=ફૂલ થાય તેવું
ભોઢાનું ઝોળર	કોદાળી=જમીન ખોદવાનું	ઝાડ અથવા છોડ
સોય=સુગડાં સીંચવાનું	ભોઢાનું ઝોળર	ક્યારા=આસપાસ પાળ
ભોઢાનું ઝોળર	વઢી=લઢી	કરેલી હોય એવી જમા
લકકડેડાડા=લાકડા ફાડનાર	દીકરી=છોકરી	ચારસ=ચાર ખુણાવાળો
તકરાર=રકઝક; વઢવાડ	પેદા થયા=નીકળ્યા	આકાર
ધાર=અણીદાર કોર	સાર=આ દુનિયામાં	મલગોટા=એક જાતનું
ચીરું=ફાડું	બધી વસ્તુઓ હગયોગી	લાલ, પીળા રંગનું ફૂલ
મુદર=કુહાડીના માથા	છે; કાંઈએ વસ્તુ નકામી	ફળે છે=ફળ આપે છે.
પરનો ભાગ	નથી.	ઢાડમ=ઢાડમડીનું ફળ
તોભે=બરાબર	પાઠ ૩૮.	જમરૂખી=જમરૂખનું
નાકું=કાણું	વાડી=ફૂલ ફળવાળી	ઝાડ
અણી=તીણો ભાગ	જગો; નાનો ભાગ	પક્ષી=પંખી
અળકાટ=ઝળકાટ	માળી=ફૂલ વેચનાર;	ડાળી=થડમાંથી નીકળેલો
	છોડ ઉછેરનાર	ફાંટો

૧૮] શુભરાતની વાર્તાફળ ઇતિહાસની સંક્ષિપ્ત પ્રમ્નો. છ આખા.

લાંખી જાળ=લાંખજાળ	કળી=ખીલ્યા વગરનું ફૂલ	ઘોર=આંખા આમલીના
મધપુડો=મધમાખીને	જીવતા=જીવવાળા	ઝીણા ફૂલ
રહેવાનું ઘર	પથરાય=ફેલાય	ભાર=વજન
મધમાખી=મધ બનાવ-	વેલા=ભોંયપર પથરાતા	નીચી નમતી=સચીજતી
નારી નાખી	છોડ	ગોટલો=આંખાના ખી
મધ=મધમાખીએ ફૂલ-	પાઠ ૪૦.	વાળુ ઢાંકણુ
માંથી ચૂસેલો રસ	આંખો=ફેરીનું ઝાડ	ધોળજી=દાખી દાખીને
કોસ=કુવામાંથી પાણી	ફુટેલા=નીકળેલા	પોચી કરજો
કાઢવાનો આમડાનો	ટટાર=સીધા	લગવાને=પરમેશ્વર
કોથળો	છાલ=ઝાડની આમડી	જતન=સંભાળ
આંખો રામ=કોસ ઉપર	મેજ=ટેબલ	ઢીલો=પોચો
આંખો	પાઠ ૪૧.	ઢીડું=ઢીથું
થાળું=કુવાના મથાળા-	ગલકી=ગલકાનો વેલો	પાઠ ૪૩.
પર પાણી ભરવાને	વળગી=આઝી	ધીમે=હળવે
ઢાળ પડતું બાંધેલું તે	છાપર=ધરનો ઉપરનો	હીડે=ચાલે
લલકારતો=લહેકારી ખૂમ	ભાગ જે પર નળીઆં	લસતો=ભોં ભો કરતો
પાડતો	હોય તે	સામી યાય છે=લડવાને
નીક=પાણીજવાનો રસ્તો	વીટળાઈ=લપેટાઈ	તૈયાર યાય છે.
લીલાંછમ=ધણાંજ લીલાં	આરીઆના=ચીમડાના	અમળાઈને=વળખાઈને;
પાઠ ૩૯.	દોરડી=દોરી	થરડાઈને
છોડવા=નાના છોડ	અંતરે=છેટે	જડખાં=ડાખાં
હિખેડી=મૂળમાંથી ખેંચી	ગાંઠા=માંઠ	વાગોળવું=બાંધેલું પાકું
મુળાઈ=મૂળ	પાઠ ૪૨.	ભોંમાં લાવી આવવું લે
ઢાંડી=ડાળી	ફેરી=આંખાનું ફળ	નિરાંતે=મુખે; નમિતે

ઉપાડે=ઉંચકે	આછા=ચોડા	નાંખી જોણી બના-
ખરી=માય, ભેંસ વગેરેના	ઊન=ધેરાના વાળ	વેલી તે
પગના તળીઆનું	પાઠ ઠપ.	તર=મલાઈ
હાડકું	મીઠું=મિઠાશવાળું	દૂધપાક=દૂધને હાળી
ફાટ=ચીરો	ગુણ=દાયદો	ખાંડ, ચોખા નાંખી
ખાડા=ખાખોચીઆ	ઠંડુ=ટાઠું	બનાવે તે
જોરાવર=જામરી	હિનું=ગરમ	આસુદી=માવો થતાં
વગડાઉ=જંગલી; જંગ-	ખગડી જાય=ફાટી જાય	પહેલાં યુર નાંખી
લમાં રહેનારી	ચોડખું=મેલ વગરનું;	બનાવેલો પદાર્થ
પુરી પડે=હાંચે	માંજેલું	પાઠ ઠડ.
પાઠ ઠડ.	આંચળ=ધાન	પ્રાણી=જેને જીવ છે
લાગ=દાવ; વખત	મેલ=કચરો	અને જે અહીંથી તહીં
ટોળામાંથી=જથામાંથી	દાણો=અડદ ગુવાર વગેરે	હરી હરી શકે છે તે
છટકી=નાસી	જાણુસો=વસ્તુઓ; ચીજો	છેલ્લી=છેવટની
કુંગરા=નાના ટેકરા	છાશ=દહીંમાં પાણી નાં-	હાધીઓ=કુતરાનું નામ છે
ચારો=લીલુ ધાસ	ખી વસોવનાથી બને તે	સમા=મંડળી; ટોળી
માંડી=જોડવી; મુકી	તાવીને=ગરમ કરીને	હિપરી=મોટા; વડો
ઠરતી=ચોખતી	શિખાંડ=દહીંમાં ખાંડ	ઠરાવો=નકકી કથો
કુદકો=છલંગ; ફાળ	નાંખી જણે છે તે	ટીપુ=કુતરાનું નામ છે
ચ-તુપાટ=ચરાખર ચ-તુ	લોચો=લચકા	ચાલાક=હોશિયાર; ચંચળ
ભરવાડ=ધેટાં, બકરાં	માવો=દૂધને ખાળી	કારકુન=લખવાનું કામ
ચરાચનાર	ખાળીને લોચા જેવું	કરનાર
ફેર=ફરક; તફાવત	કરેલું તે	ગુપચુપ=મુંઝાં
ચળચુત=જોરાવર	પેંડા=માવામાં યુર	અંતે=આખરે

મંથ=વાસ	પાઠ ૪૮.	લઘ વચમાંથી ઝુલતો
શિઆળ=ફાડી ખાનાઈ	ભૂખ્યો=ખાધા વિનાનો	રાખેલો લુગડાનો કકડો
કુતરા જેવું જનવર	તરખુચ=એક જાતનું ફળ	પાસું=ખાણુ
રીઝે=ખૂશ થાય	કકડો=ટુકડો	ખાંગરા=ઝેળીને બેર-
માંસ=ગોસ	કા કા=કાગડાંનું ખોલવું તે	વવાની લાકડીઓ
અણીવાળા=તીણા	જીવજંતુ=નાનાં જીવડાં	ઢાપણું=ઝેળી બાંધવાની
દાદ=ખેવડા દાંત	કોહેલું=સળી ગએલું	દોરી
કરકરા=અરછટ	લાલ=રાતી	ઝાપટી=ખંખેરી
કુટતો=અહાર નીકળતો	છેડેથી=નાકેથી	મોભ=ધોડીઆની વચ-
ધણી=માલીક	લાવ્યું=ગમ્યું	માંતો આડો ચાંબલો
જે=અય; કતેહ	કુદતો=કુદકા મારતો	ભેરવ=વળગાડ
પાઠ ૪૭.	ચો=ધરતી વચમાંની	લમરી=લાકડાની કુદડી;
ચાંચ=પક્ષીનું મોં	છોખંધ ખુલ્લી જગા	ચકરડી
સમડી=એક જાતનું પક્ષી	પાઠ ૪૯.	પાયા=પગ
કચુતર=એક જાતનું પક્ષી	રકાખી=તાસક	પાચી=સુવાળી; નરમ
કીડા=પેટે ચાલનાર	હલાવ્યું=એક રસ કયું	ગોદડી=નાતું ગોદડું
જીવડાં	વાહ=શાખાશ	હીર=રેશમ
જીવડાં=જંતુ; નાના જીવ	નારંગી રંગ=નારંગીના	હલાવવા=હલાવવા
માળા=પક્ષીનાં ધર	જેવો રંગ	હાલરડું=ખાળકને ઉધાડ-
ખતક=જમીન કે પાણી	સરખે ભાગે=અરાઅર	વાનું ગીત; હાલો
પર, રહેનાઈ સફેદ	પાઠ ૫૦.	ધુમણ=પારણા કે ધોડી-
રંગનું પક્ષી	પારણું=લાકડાના ચોક-	આમાં સુવાડીને ગાતાં
જળકુદડી=પાણીમાં રહે-	કાનું ધોડીક	ગાતાં દોરી ખેંચી
નારી કુકડી	ઝેળી=ચાર છેડા બાંધી	હીંચકા નાખવા તે

ગીતે ધ્રુમણુ ધાલું=હાલ-	ચીતરેલ=ચીતરેલી	તાજ=નવી
રડાં ગાઈ હીંચકા નાખું	પઢાવું=શીખવું; બણાવું	ચિનાઈ=ચીનમાં બનેલી
રંગીત=રંગેલો	ભારલો=ભાર	સેજ=પથારીએ
પોઢો=સૂઓ	મઢાવું=જડાવું	ખિજાવું=પાથરું
હેતે=વહાલથી	મખમલ=એક જાતનું	હીંચોળું=હીંચકા નાખું
જુલાવું=હીંચકા નાખું	સુંવાળું કપડું	ધેરાંધેરાં=મધુરાં મધુરાં
પધારવું=બેસાડું	તળાઈ=ગાદલું; ગટેલો	લાડકડા=લાડકાં; વહાલા

સમજુતી-હાલરડું વહાલું લાગે છે. હો મારા ભાઈને (છાકરાને) હાલરડું વહાલું લાગે છે; તેથી હું ગીત ગાતાં ગાતાં દારી ખેંચીને હીંચકા નાખું. હે રસીલા તમે રંગીલા પારણામાં સૂઈ જાઓ, તો હું તમને ધણા હેતથી હીંચકા નાખું. ભાઈને પારણે લમરીઓ જડાવું અને પુતળીઓ બેસાડું, ભાઈને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૧) પારણે ચીતરેલી ચાંચની ચકલી અને લજુતો હોય તેવી રીતે પોપટ બેસાડું; ભાઈ તારે સારી રીતે રમવા માટે ભારને સોનાથી જડાવું, ભાઈને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૨) મારા વહાલા ભાઈ હું પારણે રેશમની દારી બાંધી તને હીંચકા નાખું અને તને ઊંઘ આવે એવાં મીઠાં ગીત ગાઉં; હે લાડકડા ભાઈ તમે ઊંઘીને ઊઠશો, ત્યારે તમારા ગજવામાં ખાવાનું ઘાલીશ. (મતલબ કે ઉઘીને ઊઠ્યા પછી તને ખાવાનું આપીશ) ભાઈને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૪)

ફિલ માટે સૂચના.

૧. છોકરાને ઉંચાઇના પ્રમાણમાં સીધી હારમાં એકેક હાથને છેટે બે પગ વચ્ચે ૪૫ અંશનો ખુણો રહે એવી રીતે ઉભા રાખવા. પછી નંબર આપવા.
૨. નંબર બોલતી વખત દરેક છોકરો પોતાની નીચેના છોકરા તરફ માં કરી નંબર બોલે.
૩. સામે ઉભેલી હારના છોકરાઓએ પોતાના જમણા હાથ તરફથી નંબર બોલવાની શરૂઆત કરવી.
૪. આગળ કે પાછળ ખસવામાં પ્રથમ હાથો પગ ઉપાડવો.
૫. એક હારની બે હાર કરવાની રીત નીચે પ્રમાણે.
 ૧. છોકરાઓને એક, બે; એક, બે; એ પ્રમાણે નંબર આપવા.
 ૨. બેકી નંબરે એક ડગલું આગળ.
 ૩. બેકી નંબરે એક ડગલું જમણી તરફ. આ મુજબ હુકમ કરવો.
૬. એક હારની ત્રણ હાર કરવાની રીત નીચે પ્રમાણે.
 ૧. છોકરાઓને એક, બે, ત્રણ; એક, બે, ત્રણ; એ પ્રમાણે નંબર આપવા.
 ૨. એક નંબરવાળા એક ડગલું આગળ.
 ૩. ત્રણ નંબરવાળા એક ડગલું પાછળ.
 ૪. એક નંબરવાળા એક ડગલું ડાબી તરફ.
 ૫. ત્રણ નંબરવાળા એક ડગલું જમણી તરફ.
૭. ડાબેદસ, કડાં, બારબેદસ વગેરે વહેંચવાની રીત નીચે મુજબ.

ચોર્યાસી તાલુકાનો ભૂગોળ શિક્ષક બે આના. [૨૩]

૧. દરેક હારના છેલ્લા નંબર પાસે ડમ્બેટસો મુકવા પછી છેલ્લા નંબરે બે ડમ્બેટસ બે હાથમાં લઇ પોતાની ઉપરના છોકરાને આપવા. એ પ્રમાણે દરેક છોકરા પાસે બેબે ડમ્બેટસ થશે.
૨. ડમ્બેટસ લોંચપર સામા સીધી હારમાં ઉભા મુકાવવા. ડમ્બેટસ વચ્ચે એક વેંતનું અંતર રખાવવું.
૩. ડમ્બેટસ મુઠ્ઠીમાં જોરથી ઢાળીને પકડાવવા.
૪. રમતો અગિયાર સુધી કરાવવી; બારે ડમ્બેટસ પહેલાં મુકેલા હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાવવા.
૫. એકની કૃતિ પ્રમાણે ૩, ૫, ૭, ૯, ૧૧ની કૃતિ કરાવવી.
૬. બેની કૃતિ પ્રમાણે ૪, ૬, ૮, ૧૦ની કૃતિ કરાવવી.
૭. રમતો પહેલ વહેલી શિક્ષકે જાતે કરી બતાવવી.
૮. સારો મહાવરો થયા પછી છોકરાઓને પોતાની મેળે બોલીને કરવા કહેવું.
૯. એક રમત બરાબર સફાઈથી ને સાથે કરતાં આવડયા સિવાય બીજી રમત શીખવવી નહિ.
૧૦. દરેક રમત કરાવતાં પહેલાં “તૈયાર” અને “ચાલો” એવા હુકમ આપવા.
૧૧. “તૈયાર” કહેતાંની સાથે છોકરાઓએ ડમ્બેટસ લેવાને તૈયાર થઇ રહેવું.
૧૨. “ચાલો” ના હુકમની સાથે ડમ્બેટસ લઇ હાથ સીધા લટકતા રાખી ઉભા રહેવું.

ડમ્બેટસની ડ્રોલ.

હેતુ—જાતી તથા હાથના રનાયુ ખીલવવાનો

૨૪] પહેલી ચોપડીનો ડિક્ટેશન શિક્ષક અહીં આના.

રમત ૧ લી-(૧) બેઉ હાથ ઉંચા. (૨) બેઉ હાથ નીચા.

રમત ૨ છ-(૧) જમણા હાથ ઉંચા, ડાબો હાથ લટકતોજ રહેવા દેવો. (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૩ છ-(૧) બેઉ હાથ ઉંચા. (૨) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ)

રમત ૪ થી-(૧) બેઉ હાથ સામા (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ)
(૨) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં
(મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ)

રમત ૫ મી-(૧) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૨) બેઉ હાથ કોણીમાંથી વાળી મુઠ્ઠીઓ ખભાને અડકાવવી.

રમત ૬ ફી-બેઉ હાથ સામા મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.
(૨) બેઉ હાથ કોણીમાંથી વાળી મુઠ્ઠીઓ ખભાને અડકાવવી.

રમત ૭ મી-પગ વચ્ચે એક કુટનું અંતર રખાવવું. (૧) બેઉ હાથ જમણી તરફ તીરકસ લંબાવવા (ડમ્બેલ્સ ઉભા રહે એવી રીતે) આ વખત ડાબા પગની એડી ઉંચી કરવી. (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૮ મી-(૧) જમણા હાથ જમણી તરફ તીરકસ લંબાવવા અને ડાબા હાથની મુઠ્ઠી છાતી આગળ (જમણા હાથ અને ડાબો હાથ તીરકસ લીટીમાં રહે તે પ્રમાણે) (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૯ મી-(પગ પહેલાં હતાં તેમ) (૧) જમણા હાથ સામો ડમ્બેલ્સ ઉભો રાખવો. ડાબો હાથ પીઠગમ

બીજી ચોપડીનો ડિક્ટેશન શિક્ષક ત્રણ આના. [૨૫

પાછળ ખેંચવો (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૧૦મી-(૧) બેઉ હાથ સામા (ડમ્બેલ્સ ઉભા રાખવા)
(૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠપગ ખેંચવા. (મુઠ્ઠી
જાતીના પાસાને અડકેલી રહે એવી રીતે રાખવી.)

પાઠવાર અધરા શબ્દ તથા જોડાક્ષર.

દિવાળી	મુસલમાન	નિશાળીઆ	ઓઠણી	અડાડયો
અક્ષર	રાનિવાર	શિખામણ	ચોકખાઇ	કસમું
ઊઠ્યાં	અઠવાડીઉં	ઇંધર	ચોકખા	બેસસે
નિશાળ	રહ્યો	જ્ઞાન	ધૂળમાં	કંસાર
સઘળાં	પાટીઉં	નિત્ય	ડીલે	કઠી
લોપિગુંધે	ફૂલઝાડ	દાતણ	ગંદી	વહુ
સાથીઆ	ધંદ	નાહ્યા	નહિ	ભત્રીજો
લુગડાં	બેઠક	કહ્યું	ફેણા	કહેવાઉં
દારખાનું	સીસી	જીકું	ધોવડાવવાં	મસિઆઇ
ફટાકડા	ચિત્રો	શિક્ષા	ગંદવાડ	દૂધભાઈ
ફૂટ	ઢાંગેલાં	ટાપી	કવિતા	સાસુ
ત્રીજો	લખોડાનું	ધોતલી	દીલમાં	સર્વે
શુક્રવાર	કબાટ	અંગરખી	વરસગાંઠ	ડખડાં
છેલ્લો	કુતરો	લેંધી	ભાવ્યો	બૂલી
વિષે	દાડમ	સુરવાલ	કર્યો	ખૂશ
રવિવાર	માટીનાં	ફળીઆના	ક્યારે	ઉંધાડવાને
ગુરુવાર	અહીં	ધાધરી	આખ્યા	ઓસડ

૨૬] ત્રીજી ચોપડીનો ડિક્ટેશન શિક્ષક ત્રણ આના.

ત્યાં	કાંચળી	ગમ્મો	પૂછ્યું	ઉંઢરીઉં
બોલ્યો	પરીક્ષા	આવ્યો	પૈસા	હંમેશાં
પ્રમાણે	દેડકાં	દેશાધ	આપ્યા	કાંઠા
બોલાવ્યો	ઢહાડો	લટલુ	ધંધેરનું	ધુંકાડા
ઉતર્યા	ધડાધડ	વખાણ્યો	વિધા	ઉડાડી
ગાદી	પ્રાણીઓ	ઝીંઢ્યો	ચંદ્ર	ઉંઢર
પીરસ્યા	દુઃખ	મશ્કરી	વિસર	છુંદી
બખ્ખે	નુકસાન	પસ્તાઈ	પ્રભુ	ઠંકાણે
આશોપાલવ	ખીજ્યા	બચ્યાં	અગણિત	ચટકા
શંભુભાઈ	માધુ	બૂમ	દૂધ	લુલાં
વિના	હુંઢાય	ખેડુત	દહીં	આંધળાં
પૌંઆ	છૂંદે	છેતર્યો	ફૂલ	તીર્થ
વધારેલાં	ઢોર	જુઠાણું	સ્વપ્નું	મનસુખો
લીંબુ	ઉપરાંત	જુઠો	શિકાર	પિતા
નારંગી	નક્કી	શિઆળ	બચ્યું	હેતથી
લાડ	જુદો	દેડકાં	ઢાડાવી	સંતાપ
શરડી	છૂટ્યો	જુક્તિ	માંડ્યું	આશિષ
બેસીશું	કચું	સાંભળતાં	છુંદી	પ્રભુએ
શેતરંજી	તૈયાર	ખાંધ્યું	પુરુષને	ચતુરાઈ
પ્રાથરણું	સમજ્યો	અહીંથી	પરમેશ્વર	માર્યાં
વાડકો	જુટશે	રસ્તામાં	ઉંઢરીડી	ઉંકું
ચટણી	મૂકું છું	અન્ન	ભાંડારીઉં	સઝી
જીત્યો	શાખાશ	બૂખ્યા	રોટલી	મટાડી
સઢવાળી	ચપ્પુ	ભિખારી	બિલાડી	કુપાઈને

કુંજતું	લણુતાં	રેલમરેલા	જતરડા	ગલગોટા
સૌ	સવે	ખોદતું	ટિપાઈ	કાણાંવાળું
પટેલ	છૂડું	ખિચારા	ટિપાય	લટકતું
હહાડો	પિલાય	પછડાતા	ઝોળખાવ્યા	મધપુડો
આથમતા	ટાપલામાં	ધેમરીઓ	ઝોછાવતા	લીલાંછમ
વઢાઈ	ઉપણીએ	ઢેકું	ધાતુઓ	વચ્ચે
વઢાશે	કુંસા	પથર	સીસું	મુળીઉં
ખચ્ચીઓ	કાથળીઓ	ખાલું	જસત	ઢાંડીઓ
ચચ્ચાર	ચંદ્રમા	નીતરું	નાણું	ડાળીઓ
ગાડું	ત્યાં સુધી	રસ્તા	કાઢ્યા	પાંદડાં
ભર્યા	અજવાળું	મટોડી	ઢગલી	સમજશે
પહોંચ્યાં	પાતળો	હહોળું	ઢળુ	ઉખડી
ઉતર્યા	અંધારી	ચૂસે	રૂપીઓ	ઉડાં
ઠાલવ્યો	ઝગઝગે	ભફૂં	વરાવ્યા	મૂળમાંથી
પટલાણી	ત્રીજો	સોંચ્યાં	પંદર	ફૂટેલાં
ઢગલા	ખેસાડ્યાં	નાખ્યું	કુહાડી	ટટાર
ખશ	લાગ્યાં	હહાડો	લક્કડફેડા	ખુરસી
હોંસીલી	ઢંકાઈ	ઘેરવાડો	ફટફટ	લીલુંછમ
ઉમંગે	ભોંયમાં	ખોદતાં	ચળકાર	ચઢ્યા
વાઢળીઓ	હમણાં	ભફૂંમાં	કેદાળી	પથરાઇ
વાંકું	તળાવ	મૂક્યો	સાંભળતી	વીટળાઇ
ઢાતરકું	થોડ્યાં	પિત્તળ	વઢી	ઉખેડ્યો
ઢગલો	રહ્યાં	હથોડા	ક્યારા	ખતાવ્યો
હેથે	ચોકખો	ટીપ્યો	ત્રિકાણ	ટુંકાં

૨૮] પાંચમી ચોપડીનો ડિક્ટેશન શિક્ષક આર આના.

દારણ	કુકું	ચરમા	જળકુકડી	ગોદડીઓ
ઊંઘમાં	ગખાચું	પ્રાણી	પોપટ	હાલરકું
ગારલો	ચતુપાર	છેલ્લી	પાંજરું	રસીલા
જન્મ	મોઢું	પસંદ	લુચ્ચા	પઠાવું
ચૂસી	મજબુત	ઢાઢ	કચો	મશરૂની
લેસ	ઠંડું	જડખાં	જીવજંતુ	ચિનાઈ
હીંડે	દાહ્યા	ઊંઘતાં	સળેલું	પુલડાં
શીંગડાં	વાસણ	ફૂટતો	આજ્યા	બિછાવું
ભાથું	ચોકખું	ધણી	પડીકાં	હિચોળું
તૂટી	જણસો	પખી	શીખવ્યું	ઊંઘીને
નિરાંતે	દહો	ડીલે	ખ્યાલાં	ધાલીશ
જડખું	શિખડ	પુછડીઓ	હલાવ્યું	
વગડાઉ	દૂધપાક	ઇંડાંમાંથી	હળદર	
છટકી	ખાસુદી	જોડાએલાં	ખાખુડો	

સમાપ્ત.

